

PRIMUS SCHKOF PINXIT

Primož Škof kot slikar

Mirko Kambič, Ljubljana

V slovenskih in avstrijskih arhivih se je našlo dovolj gradiva za biografijo Primoža Škofa, ki se je rodil 6. junija 1810 v Zaklancu (župnija Horjul pri Ljubljani). Predstavil sem ga predvsem kot dagerotipista in ateljejskega fotografa, le bežno pa tudi kot akademsko šolanega slikarja.¹

Prav na podlagi obeh objav v Zborniku za umetnostno zgodovino se mi je posrečilo najti ali znova odkriti dve izvirni Škofovi slikarski deli.

V frančiškanskem samostanu v Novem mestu hranijo *Zadnjo večerjo*, ki je signirana v kaligrafični kurzivi: *Pinxit P: Skof*, drugo Škofovo delo pa je oltarna podoba v podružnici sv. Urha, ki stoji na strmem griču nad Zaklancem pri Horjulu. Upodobljen je sv. *Valentin*, ki ozdravlja bolnika. Podpis je prav tako kaligrafičen, z nekoliko različno navedbo od prej omenjene: *Primus Schkof Pinxit*. Obe Škofovi sliki sta brez letnice.²

Zadnja večerja (o.pl., 82 x 73 cm) je dobro ohranjena, barvita in razgibana. Slikar je izbral pokončen format, skupina trinajstih oseb je kar preveč stisnjena, zlasti na levi, ker sprednji apostol zakriva glavo tistega v ozadju. Spodnji in zgornji del slike je Škofa kar vabil k oblikovanju prostora. V ospredje je postavil vrča in posodo, plastično je upodobil mizo s prtom, zadaj za skupino pa hiti pogled proti oknom in navzgor proti stropu sobe, ki s svojo višino in arhitekturo spominja prej na dvorano kot na skromno bivališče.

Plastičnost prostora je poudaril tudi tonsko, s temnimi partijami ob mizi, s temno draperijo v ospredju in zabrisanim ozadjem. Kompozicijsko je Škofovo delo daleč od Leonardove mojstrovine, grajene simetrično in suvereno izvedene v pretehtani razvrstitvi oseb, tako da si je po vsej verjetnosti ni vzel za predlogo, ampak je imel za vzorec kakšno grafiko ali morda sliko iz Layerjevega kroga. Ni mu šlo za hitro, lahko in površno izvedbo, pač pa so ga živo zanimali likovni

¹ M. Kambič, Primus Skoff - Primož Škof (1810-?), akademski slikar, dagerotipist in fotograf, *ZUZ*, n.v. XXVII, 1991, pp. 103-117 in M. Kambič, Primož Škof (1810-?), akademski slikar, dagerotipist in fotograf. Nova dognanja, *ZUZ*, n.v. XXVIII, 1992 (od tod citirano Kambič, Škof, Nova dognanja), pp. 97-100.

² Za informacije in sodelovanje se zahvaljujem p. Felicijanu Pevcu, OFM, in dr. Emilijanu Cevcu.

problemi, kar dokazuje skrbnost risbe, še bolj pa zasuki teles, predvsem obeh apostolov v ospredju.

Škof je bil predvsem portretni slikar, kar je videti tudi na pretehtani risbi in koloritu Kristusovega obraza in obrazov apostolov. Zlasti ožja skupina okrog Kristusa izžareva zbranost in poduhovljenost. Nekaj izjemnega pa je obraz apostola Jude, ki se vidno odmika od klasične tipike. To je skoraj realističen portret moškega s široko odprtimi, skrbno izrisanimi očmi, s krepkim lepim nosom in mehko oblikovanimi usti resnega izraza. Tudi gosti kratki lasje in kratka skodrana brada so v harmoniji z obrazno partijo. Na obrazu ni zanikanja ali karikiranih potez, vendar pa drža telesa v obratu nazaj ni anatomsko prepričljiva. Videti je, da si je slikar zastavil le prezahtevno nalogo, čeprav je težko reči, da je slika nastala v času Škofovega uvajanja v slikarstvo. Mejniki v njegovem slikarstvu je gotovo šolanje na dunajski likovni akademiji v letih 1833-1835.³

Sv. Valentin (o.pl., 120 x 78 cm) v južnem stranskem oltarju cerkve sv. Urha nad Zaklancem je mnogo popolnejše in pomembnejše delo kot opisana *Zadnja večerja*. Podoba je zelo harmonično vključena v razgiban baročni oltar (zdaj lepo obnovljen), tako barvno kot oblikovno. Zgornji del slike je zaključen s polkrožnim okvirom.⁴ Osrednja postava slike je sv. Valentin, upodobljen stoje, v meniški obleki, s hrbtom proti oltarni mizi. Z dvignjeno desnico blagoslavlja bolnika, ki leži na tleh pred oltarjem, oprt na roko moža, ki obrača glavo zaupno navzgor proti svetniku. V skupino teh treh oseb je neprisiljeno vključen klečeči ministrant.

Božastni bolnik na tleh je naslikan z veliko obzirnostjo. Vznak viseča glava, obrnjene oči in slina na ustih so prikazani diskretno, celotna drža pa z izjemnim likovnim znanjem. Bolnikova postava je proporcionalna, drža rok neprisiljena in kar globinsko prostorska, kolena rahlo dvignjeni in upognjeni. Obleka, rekli bi, delana po meri in kovinska zaponka na čevlju bi dala misliti, da bolnik ni bil revež.

Slikar je dobro obvladal pravila linearne in zračne perspektive tako v risbi kot v barvnih tonih in senčenjih. Oltar s podijem in mizo se diagonalno oddaljuje proti odprtini v arhitekturi, ki vodi oko v zeleno dolino z drevjem ob reki. Vse štiri osebe so razvrščene krožno, globinsko, bolnik pa je v svoji drži kar otipljivo plastičen. Slikar je bil skrben tudi pri vrsti detajlov: ministrantski zvonček desno pri tleh (pod njim je Škofov podpis), pokrit kelih na oltarni mizi, misal, molitvena tablica, razpelo in za njim oltarne podobe, svečnik v obliki angelske figure z belo svečo na glavi. Skrbno izdelano je tudi cvetlično okrasje na mašniškem plašču.

Kolorit slike je ubran tako v podrobnostih kot v vtisu celote. Rdeče in modre barve je malo. Glede tega je bil Škof daleč od tistih slikarjev, ki jim je Leopold Kordeš leta 1840 namenil ostro, objektivno kritiko, ko je šlo za cerkvene podobe na Kranjskem. Poleg uporabe slabih predlog, predvsem grafik, jim je očital neznanje anatomije, perspektive in zgodovine, domišljanje, da se imajo za mojstre

³ Podobo sem si podrobno ogledal in jo barvno preslikal 4. maja 1993. Provenience in letnice nastanka za zdaj še ni mogoče ugotoviti.

⁴ Podobo sv. Valentina sem si ogledal in fotografiral 16. junija 1993. Notranjost cerkve in oltarji so obnovljeni.

na vseh področjih, da ne obvladajo risbe in portretnega znanja in da uporabljajo kričeče rdečo, modro in rumeno barvo. S tem je Kordeš grajal samouke, imenovane "naturmalarji", in zagovarjal delo akademsko šolanih slikarjev, ki so bili po njegovem edini usposobljeni za restavratorska dela v slovenskih cerkvah.⁵ Kordeš je to kritiko objavil v času, ko je imel Škof akademijo že za seboj in s tem tudi dobro mero razgledanosti in spretnosti. Morda je nastala Škofova slika sv. *Valentina* v času, ki se je ujemal z letom Kordeševe kritike, namenjene predvsem gorenjskim lokalnim obrtnim slikarjem. S svojim odhodom na Dunaj je slikar za vselej zapustil domače kraje in sled za njim se je skoraj izgubila. Le tu in tam so ga vendarle bežno omenili kot signiranega avtorja podobe sv. *Valentina*, ne da bi vedeli kaj več o njegovem življenju in delovanju.

Jožef Kržišnik je že leta 1898 v svoji *Zgodovini horjulske fare* objavil podroben opis podružnice sv. Urha nad Zaklancem, skupaj z zgodbami o njeni preteklosti: turških napadih, požaru leta 1862, potresu leta 1895. Zapisal pa je tudi dva pomembna stavka: "Na listni strani je oltar sv. Valentina. Podoba je prav dobro naslikal domačin Primož Škof, Mrakov iz Zaklanca."⁶ S to kratko pohvalo je Kržišnik opozoril na Škofovo avtorstvo in obenem na njegovo domače poreklo. S tem so potrjene naše začetne hipoteze o Škofovem imenu in kraju rojstva, ki se ujema tudi z arhivskimi podatki v Ljubljani, Mariboru, Gradcu, na Dunaju in v Linzu.

Dragocen vir za presojo Škofove slikarske dejavnosti in kvalitete so terenski zapiski dr. Franceta Steleta iz leta 1921. Stelè je obiskal cerkev sv. Urha nad Zaklancem in si kratko, hitro, sproti zapisoval svoje vtise, stanje umetnin in ocene.⁷ Pri tem je zapisal, da je bila cerkvena sprva gotška, pozneje baročna. Utrjena je bila kot tabor v času turških vpadov. Baročna cerkev sega v sredo 18. stoletja, kropilnik ima letnico 1757, o južnem stranskem oltarju pa si je Stelè zapisal: "Lep, pozen barok, ca. 1750. V celoti zelo lep, dobra slika Layerjevega epigona. Čudež sv. Valentina v mašniški obleki pred oltarjem ... Razmeroma zelo dobra. Na desni strani spodaj podpis: Primus Schkof Pinxit... Slika sv. Florijana v atiki očitvidno od istega slikarja." Po zelo kratkem opisu severnega stranskega oltarja se vrne Stelè k sliki sv. Valentina in zapiše: "Ležeči človek na južni tipičen Layerjev epigone, vendar s posebno, ponovno pohvalo, ki je ni dal drugim slikam v tej cerkvi."

Leta 1929 je izšel Maroltov topografski opis dekanije Vrhnika. V opisu cerkve sv. Urha nad Zaklancem najdemo podatke: "V desnem (oltarju): sv. Valentin. O. pl., 78 x 120. Desno spodaj Primus Schkof Pinxit. Zgoraj sv. Florijan. O. pl., 65 x 80. Morda isti. Oltarji in slike so nastali ok. 1800."⁸

⁵ Leopold Kordes, Über Krain's Kirchengemälde, *Carniola*, 1840, pp. 412 in 416.

⁶ Jožef Kržišnik, *Zgodovina horjulske fare* (Ponatis iz Zgodovinskega zbornika), Ljubljana 1898, p. 158 ss.

⁷ SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut F. Steleta, Terenski notes Stelè, VI, 4.7.1921, pp. 9-12.

⁸ Marijan Marolt: *Dekanija Vrhnika, topografski opis* (Umetnostni spomeniki Slovenije II.), Ljubljana 1929, p. 192.

Stelè in Marolt se v datiranju oltarja samega ne ujemata. Maroltovo datacijo sv. Valentina pa je teba prestaviti na poznejši čas, saj se je Škof rodil leta 1810. Za sliko sv. Florijana v atiki tako Stelè kot Marolt domnevata, da je delo Primoža Škofa. Zaradi višine oltarja si je sliko težko ogledati in najti možen podpis ali kakšen drug detajl. Marolt našteva med cerkveno opremo tudi bandero iz leta 1839 s slikama sv. Urha in sv. Valentina. Avtorja obeh slik ne omenja, vendar bi glede na letnico in okoliščine kazalo preveriti, ali ni morda avtor obeh slik na banderu Primož Škof. Steletova zelo ugodna ocena Škofove slike in povezava z Layerjevo tipiko odpira nadvse vabljivo možnost nove raziskave. Gre za povezano imen: Škof-Leopold Layer-Anton Hayne in za krajevno linijo: Zaklanec-Polhov Gradec-Kranj-Dunaj. Škof bi bil lahko Layerjev učenec, saj je bil ob Layerjevi smrti (1828) star osemnajst let. Zagotovo pa je bil Škof v stiku s katerim od Layerjevih učencev in z deli, ki so bila razširjena od Polhovega Gradca do Vrhnike. Zajeten seznam teh del, tako v cerkvah kot v zbirki polhograjskih baronov, najdemo pri Maroltu.⁹ Zbirka umetnin, med njimi neka Zadnja večerja, je bila v neposredni bližini Zaklanca, v lovskem gradiču na Lesnem Brdu. Ob vpisu na dunajsko akademijo je Škof za svojo župnijo navedel Polhov Gradec, in ne, pravilno, Horjul. Vezanega se je čutil na umetniško središče, krajevno bolj znano tudi zunaj Kranjske.

In kakšno zvezo naj bi imel Škof s slikarjem Haynejem iz Kranja? Peter Radics, ki se je skliceval na družinsko tradicijo Haynejevih, je zapisal, da je Anton Hayne leta 1828 razstavil na dunajski akademiji sedem svojih slik, ki jih je naslikal na Dunaju ter še nekaj leta 1835 in 1840 na Češkem.¹⁰ Škof se je vpisal na akademijo leta 1833 in ostal potem na Dunaju več let. Bilo bi skoraj neverjetno, da ne bi prišel v stik z rojakom iz domačih krajev, posebej ker je šlo za slikarja. Ker je bil Hayne v mladosti Layerjev učenec, je zelo verjetno, da se je kdaj pridružil družini v Kranju tudi Škof iz Zaklanca.

Družinska tradicija Škofovih, po domače še danes pri Mrakovih v Zaklancu, je ohranila le oddaljen spomin na nekega slikarja Primoža. Pravijo, da je bil sprva samouk, potem je odšel po svetu. Bil je tudi rezbar in v hišnem kotu so dolgo hranili rezljano podobo sv. Družine. Žal so jo leta 1970 prodali nekemu popotnemu zbiralcu umetnin. Dokumentacije, ki bi bila povezana s Primožem, nimajo. Ne hranijo nobenih pisem, slik ali fotografij. Nekoč po letu 1945, se pravi po vojni, je prišel k zdaj že pokojni Škofovi mami neki tujec, ki je povpraševal po rojstnem kraju in hiši svojega prednika Primoža Škofa. Obljubil je, da se bo še vrnil, vendar naslova ni pustil. S tem se je izgubila možnost, da bi prišli do novih podatkov. Rojstna hiša Primoža Škofa je stala v Zaklancu tik ob cesti Dobrova-Horjul s staro hišno številko 14. Bila je to zelo stara stavba s črno kuhinjo, ki so jo porušili šele pred kratkim za gradnjo novega gospodarskega poslopja. Že leta 1841 so Škofovi postavili novo hišo, nekoliko vzhodno od stare. Letnica je vklesana na portalu.

⁹ Ibid., abecedno kazalo pod Layer, layerjevske slike: Verd, Lesno Brdo, Sv. Trije Kralji, Podlipa, Polhov Gradec, Pristava, Briše, Sv. Lovrenc, itd.

¹⁰ Peter Radics, Umetelnost in umeteljna obrtnost Slovencev, *Letopis Matice slovenske za leto 1880*, pp. 1-58, p. 49: Anton Hayne.

Skoraj celo stoletje je bila v njej gostilna. V obnovljeni hiši bivata zdaj Franci Škof in njegova sestra Katarina; pokojni brat Štefan si je okrog 1973 zgradil novo hišo na sredi med prvotno hišo in tisto iz leta 1841.¹¹

* * *

Medtem sem odkril novo, pomembno delo Primoža Škofa v Altenmarktu an der Triesting, jugozahodno od Dunaja. Problem sem že nakazal ob dilemi, ali gre za oltarno sliko ali samo za grafično upodobitev.¹² Rešitev sem našel 21. septembra 1993, ko sem obiskal župnijsko cerkev v Altenmarktu po poprejšnjem dopisovanju z vodstvom župnije. Gre dejansko za veliko podobo v glavnem oltarju, ki je signirana z imenom P. Škofa. Presenečenje ni le velik format (na oko okrog 3, 5 x 2 m) sredi slikovitega, razgibanega baročnega oltarja, temveč tudi likovno ubrana, klasično jasna kompozicija. Gre za znani motiv *Krst v Jordanu*, osredotočen le na dve osebi, na sv. Janeza Krstnika in Kristusa.

Pokrajina z reko Jordanom je razgibana, vendar z obrisi in umirjenim koloritom podrejena obema osebama v ospredju. Prosojno čista voda sega Kristusu pod kolena, sv. Janez Krstnik pa napol kleče stoji na skalnatem bregu. Temnejše partije bregov poudarjajo plastičnost obeh skoraj golih postav v svetlem koloritu. Slikar je podelil Kristusu idealno lepo telo. Živih, pisanih barv tu ne najdemo, z izjemo rdečega oblačila na skali v desnem kotu. Celoten kolorit je harmonija svetlih tonov in slika odseva praznično po vsej cerkveni notranjščini. Škofov podpis najdemo precej visoko ob desnem robu slike, ob členku iztegnjene noge sv. Janeza Krstnika. Ime je slikar zapisal kot Skoff, iz česar lahko sklepamo, da gre pri zapisih Schkof in Sckof za zgodnejši navedbi in s tem tudi za Škofova zgodnejša dela. Oltarna podoba *Krsta v Jordanu* je odlično dokumentirana v župnijskem arhivu. Slika je bila posvečena 30. maja 1842 in je delo akademskega slikarja iz St. Pöltna, po imenu Skoff. Plačal in cerkvi podaril jo je posestnik g. Joseph Exinger. V prejšnji, stari oltarni okvir je vstavil sliko slikar sam. Dodan je še zelo zanimiv podatek: ta oltarna podoba vsebuje dva potreta. Škof je dal kot portretni slikar obrazu sv. Janeza Krstnika obrazne poteze gospoda Exingerja, obrazu Kristusa pa poteze Exingerjevega sina.¹³ Podatki iz župnijske kronike so vsestransko zanimivi. Z natančno letnico smo dobili izhodišče za likovno analizo drugih Škofovih slikarskih del, znanih in še neodkritih, morda tudi v povezavi z delovanjem pri knezih Schwarzenbergih.

Z opisanimi tremi slikami, posebno z obema oltarnima podobama v Zaklancu in Altenmarktu, je Škofov slikarski ugled dokazan in potrjen. Slovenska umetnostna zgodovina ga lahko zdaj brez pomislekov uvrsti na seznam slikarjev, pa tudi fotografov, ki so presegli ožji domači okvir svoje pomembnosti.

¹¹ Pogovor s Francijem in Katarino Škof, Zaklanec št. 4, sem imel 16. junija 1993.

¹² Kambič, Škof, Nova dognanja, p. 99.

¹³ Röm. kath. Pfarramt Altenmarkt/Tr. (dopis p. Kasimirja z dne 23. 6. 1993 z izpiskom podatkov iz župnijske kronike za leto 1842).